

Spis treści

Wstęp	13
-----------------	----

Rozdział 1. Epidemiologia. Informacje wstępne dotyczące leczenia nowotworów u dzieci 15

1.1 Skąd się biorą nowotwory u dzieci?	15
--	----

Rozdział 2. Aspekty leczenia onkologicznego – chemioterapia, czyli leczenie systemowe i jej powikłania 19

2.1 Czym jest chemioterapia i kto ją dostaje?	19
2.2 Kiedy stosujemy chemioterapię i jakie są jej rodzaje?	20
2.3 Chemioterapia – ile to trwa i jak to wygląda?	21
2.4 Późne powikłania po leczeniu systemowym – wiadomości ogólne	22

Rozdział 3. Aspekty leczenia onkologicznego – leczenie operacyjne – rola chirurga 29

3.1 Kogo dotyczy leczenie chirurgiczne?	29
3.2 Jak wygląda diagnostyka chirurgiczna i pobranie materiału histopatologicznego?	30
3.3 Dostępny dożylny	30
3.4 Leczenie chirurgiczne guzów łagodnych	31
3.5 Leczenie chirurgiczne guzów złośliwych	31
3.6 Nieukończony wzrost pacjenta a leczenie chirurgiczne	32
3.7 Możliwości leczenia rekonstrukcyjnego	33

Rozdział 4. Aspekty leczenia onkologicznego – leczenie operacyjne – rola neurochirurga 35

4.1 Kogo dotyczy leczenie neurochirurgiczne?	35
4.2 Jak wygląda leczenie neurochirurgiczne chorób nowotworowych u dzieci i jakie są najczęstsze wskazania do jego przeprowadzenia?	36

4.3 Jak przeprowadzany jest zabieg implantacji układu zastawkowego komorowo-otrzewnowego?	36
4.4 Jak przeprowadzany jest zabieg endoskopowej wentrikulocysternostomii (ang. endoscopic third ventriculostomy – ETV)?	37
4.5 Jak przeprowadzamy zabieg usunięcia guza mózgu?	37
4.6 Jakie powikłania mogą wystąpić w okresie okołoperacyjnym (wczesne) i z jakimi powikłaniami można się borykać później?	38
4.6.1 Wczesne powikłania po zabiegu implantacji układu zastawkowego komorowo-otrzewnowego	39
4.6.2 Późne powikłania po zabiegu implantacji układu zastawkowego komorowo-otrzewnowego	40
4.6.3 Wczesne powikłania po operacji endoskopowej wentrikulocysternostomii	41
4.6.4 Późne powikłania po operacji endoskopowej wentrikulocysternostomii	42
4.6.5 Wczesne powikłania po operacji usunięcia guza mózgu	43
4.6.6 Późne powikłania po operacji usunięcia guza mózgu	44

Rozdział 5. Aspekty leczenia onkologicznego – leczenie operacyjne – rola ortopedy 47

5.1 Kogo dotyczy leczenie ortopedyczne?	47
5.2 Gdzie może powstać nowotwór kości?	47
5.3 Jak wygląda diagnostyka w przypadku takich guzów?	48
5.4 Jak wygląda leczenie ortopedyczne?	48
5.5 Ale przecież ja rosnę!	50

Rozdział 6. Aspekty leczenia onkologicznego – radioterapia, czyli leczenie promieniowaniem jonizującym 51

6.1 Czym jest radioterapia?	51
6.2 Czy do radioterapii trzeba się przygotować?	51
6.3 Radioterapia – rodzaje	53
6.4 Radioterapia - ile trwa i jak wygląda leczenie?	54

Rozdział 7. Powikłania endokrynologiczne	57
7.1 Co to jest układ endokryny (hormonalny) i gdzie on się znajduje?	57
7.2 Jak często występują zaburzenia endokrynologiczne i kogo one mogą dotyczyć?	58
7.3 Zaburzenia funkcji tarczycy związane z radioterapią	59
7.3.1 Niedoczynność tarczycy	59
7.3.2 Choroba guzkowa i rak tarczycy (brodawkowaty lub pęcherzykowy).	60
7.4 Zaburzenia funkcji tarczycy związane z chemioterapią	62
7.5 Pierwotna niedoczynność tarczycy	62
7.6 Zaburzenia osi podwzgórzowo – przysadkowej.	63
7.6.1 Niewydolność przedniego płata przysadki	63
7.6.2 Niedobór hormonu wzrostu	65
7.6.3 Zaburzenia w wydzielaniu gonadotropin (LH, FSH).	67
7.6.4 Niedobór gonadotropin (LH, FSH)	68
7.6.5 Niedobór TSH	69
7.6.6 Centralna niewydolność nadnerczy, czyli niedobór ACTH	70
7.6.7 Hiperprolaktynemia	72
7.6.8 Otyłość podwzgórzowa	73
7.6.9 Zaburzenia czynności gruczołów płciowych.	73
7.6.10 Zaburzenia metaboliczne	76
7.6.11 Zaburzenia gęstości mineralnej kości i gospodarki elektrolitowej	77
Rozdział 8. Powikłania kardiologiczne	79
8.1 Kto znajduje się w grupie ryzyka?	80
8.2 Jakie są najczęstsze powikłania kardiologiczne?	81
8.3 O czym należy pamiętać?	83
8.4 Jak często powinienem/powinnam się badać?	84
8.5 Jak mogę zmniejszyć ryzyko powikłań kardiologicznych?	84
Rozdział 9. Powikłania laryngologiczne	85
9.1 Kogo dotyczą takie powikłania?	85
9.2 Jakie są objawy i jak można sobie z tym poradzić?	86
9.3 Jak zmniejszyć ryzyko powikłań laryngologicznych?	87

Rozdział 10. Powikłania ortopedyczne i aktywność fizyczna	89
10.1 Powikłania po zabiegach chirurgicznych w obrębie kończyn	89
10.2 A co ze sportem?	91
10.3 Jak często mam się badać?	91
10.4 Powikłania zabiegów w obrębie kręgosłupa lub klatki piersiowej	92
10.5 Powikłania kostne i mięśniowe po radioterapii	92
10.6 Powikłania kostne i mięśniowe po chemioterapii.	94
Rozdział 11. Powikłania okulistyczne	97
11.1 Kto jest narażony na powikłania?	97
11.2 Jakie powikłania mogą wystąpić i jakie są ich objawy?	98
11.3 Jak często mam się badać i jak to wygląda?	98
11.4 Jak wygląda leczenie?	99
11.5 Jak dbać o oczy?	100
Rozdział 12. Powikłania dermatologiczne	103
12.1 Skóra – nasz największy organ	103
12.2 Wczesne i późne popromienne zapalenie skóry	104
12.2.1 Wczesne popromienne zapalenie skóry.	104
12.2.2 Późne popromienne zapalenie skóry	105
12.3 Ostra i przewlekła skórna choroba przeszczep przeciwko gospodarzowi po allogenicznym przeszczepieniu komórek krwiotwórczych	106
12.4 Wtórne złośliwe nowotwory skóry po przeszczepieniu komórek krwiotwórczych	108
12.4.1 Kto znajduje się w grupie ryzyka?	108
12.5 Powikłania dermatologiczne chemioterapii	109
12.6 Jak dbać o skórę, aby zmniejszyć ryzyko powikłań?	110
Rozdział 13. Powikłania ze strony układu moczowego	111
13.1 Budowa układu moczowego i najczęstsze powikłania	111
13.2 Kto jest w grupie ryzyka?	111
13.3 Powikłania ze strony nerek	112
13.4 Powikłania ze strony pęcherza moczowego	113

13.5 Objawy uszkodzenia układu moczowego.....	114
13.6 Jak wygląda leczenie?	114
13.7 Jak dbać o układ moczowy po leczeniu?	114

Rozdział 14. Powikłania płucne. 117

14.1 Kogo dotyczą takie powikłania?	117
14.2 Jak często powinnam/powiniennem się badać?	118
14.3 Co mogę zrobić, żeby uniknąć takich powikłań i jak wygląda leczenie?	118

Rozdział 15. Powikłania ze strony przewodu pokarmowego. 119

15.1 Układ pokarmowy – czyli z czym to się je?	119
15.2 Kto jest narażony na powikłania ze strony przewodu pokarmowego?	119
15.3 Jakie są najczęstsze powikłania i jak się objawiają?	120
15.4 Profilaktyka – co mogę zrobić?	121

16. Powikłania neurologiczne 123

16.1. Układ nerwowy – informacje wstępne	123
16.2 Kto jest w grupie ryzyka wystąpienia powikłań neurologicznych?	123
16.3 Powikłania po chemioterapii.....	124
16.3.1 Ośrodkowy układ nerwowy	124
16.3.2 Nerwy obwodowe	125
16.4 Powikłania po radioterapii	126

Rozdział 17. Zaburzenia mowy i języka 129

17.1 Dlaczego te powikłania dotyczą dzieci i młodych dorosłych?	129
17.2 Jakie są objawy?	129
17.3 Kto znajduje się w grupie ryzyka?	131
17.4 Cisza! Nie słyszę i co dalej?	131
17.5 Jestem już dorosły!	133
17.6 Jak wygląda diagnostyka i leczenie?	133
17.7 Dyzartria ataktyczna – co to jest i kogo dotyczy?	136
17.8 Dyzartria ataktyczna – jak sobie z tym poradzić?	137

Rozdział 18. Powikłania stomatologiczne. 139

18.1 Co może się dzieć po leczeniu i kto jest narażony na powikłania?	139
18.2 Kto jest w grupie ryzyka powikłań?	140
18.3 Co zrobić, żeby moje zęby były zdrowe?	140
18.4 Jak myć zęby?	142
18.5 Niezbędne akcesoria	143
Wśród akcesoriów do mycia i oczyszczania jamy ustnej znajdują się:	143
18.6 Zalecenia dla pacjentów w trakcie terapii i po jej zakończeniu	144

Rozdział 19. Życie seksualne, rodzicielstwo i zachowanie płodności 147

19.1 Informacje wstępne.....	147
19.2 Jestem mężczyzną	148
19.2.1 Męski układ płciowy po leczeniu onkologicznym.....	148
19.2.2 Co może się dzieć po leczeniu i kto jest narażony na powikłania?	148
19.2.3 Objawy, diagnostyka, leczenie.....	150
19.2.4 Czy będę mógł zostać ojcem?	151
19.3 Jestem kobietą	152
19.3.1 Żeński układ płciowy po leczeniu onkologicznym	152
19.3.2 Co może się dzieć po leczeniu i kto jest narażony na powikłania?	153
19.3.3 Objawy, diagnostyka, leczenie.....	155
19.3.4 Czy będę mogła zostać mamą?	156
19.4 Ośrodki zajmujące się leczeniem niepłodności w Polsce.....	158

Rozdział 20. Zdrowie psychiczne i życie w społeczeństwie 161

20.1 Czy już zawsze będę zdrowy?	161
20.2 Co się może dzieć w mojej głowie po leczeniu?	161
20.3 Mózg po chemii – co to znaczy i jak sobie z tym poradzić?	162
20.4 Radioterapia a konsekwencje psychologiczne	163
20.5 Co się może dzieć po leczeniu promieniami?	164
20.6 A co na to mój mózg?	165
20.7 Gdzie można znaleźć pomoc i w czym może pomóc psycholog?	166
20.8 Kiedy powiniennem/powinnam szukać pomocy?	167

Rozdział 21. Wtórne nowotwory	169
21.1 Wtórne nowotwory a leczenie onkologiczne	169
21.2 Kto znajduje się w grupie ryzyka?	169
21.3 Jak mogę zmniejszyć ryzyko zachorowania na kolejny nowotwór?	170
21.4 Profilaktyka – wytyczne i zalecenia	171
Rozdział 22. Zdrowy tryb życia – żywienie	172
22.1 Dieta podczas leczenia onkologicznego	173
22.2 Dieta po leczeniu	177
Rozdział 23. Kodeks walki z rakiem	181

Wstęp

Dobrze Cię widzieć! Jeśli jesteś tutaj, to znaczy, że za Tobą długa i trudna droga. Możesz wreszcie myśleć o sobie jako o kimś wyleczonym (czyli zdrowym!), a nie chorym na nowotwór. Leczenie już zakończone, a życie stoi przed Tobą otworem! Niniejszy poradnik ma pomóc **Tobie i Twojej rodzinie** znaleźć odpowiedzi na pytania, jakie nasuwają się po zakończonym leczeniu onkologicznym. Ponieważ wraz z wiekiem rośnie świadomość i potrzeba uzyskania rzetelnych informacji dotyczących konsekwencji przeprowadzonej terapii, będziemy więc starali się je przekazać. Pamiętaj, że wciąż okresowo potrzebujesz wizyty u lekarza. Leczenie choroby nowotworowej to wielkie wyzwanie, podczas którego zdobyłaś/eś wiele doświadczenia, wiedzy i jesteś o wiele mądrzejsza/y. Pamiętaj, że leczenie było wyzwaniem zarówno dla ducha, jak i dla ciała – trzeba zadbać o ich kondycję.

Jak wyglądają statystyki? Nowotwory złośliwe są rocznie rozpoznawane u około 1000-1200 osób poniżej 18. roku życia. Z uwagi na to, że nieustannie udaje się poprawić wyniki leczenia onkologicznego aktualnie możemy wyleczyć około 80% chorujących dzieci. Oczywiście, sukces zależy od rozpoznania, stopnia zaawansowania i indywidualnej odpowiedzi na zastosowaną terapię. Co z tego wynika? **Nie jesteś sama/sam - takich jak Ty jest dużo więcej.**

Leczeniem guzów złośliwych u dzieci zajmuje się onkolog – hematolog dziecięcy wraz z interdyscyplinarnym zespołem złożonym z chirurgów, neurochirurgów, ortopedów i radioterapeutów. Nierzadko, z uwagi na powikłania występujące w trakcie lub po zakończeniu leczenia, konieczna jest również opieka specjalistów z innych dziedzin, jak np.

endokrynologa czy okulisty.

Poradnik powstał w ramach interdyscyplinarnej współpracy lekarzy zaangażowanych w leczenie i opiekę nad dziećmi chorymi na nowotwory oraz ozdowieńcami nowotworów wieku dziecięcego. Codzienna praca kliniczna pozwala zarówno na zrozumienie aspektów leczenia i jego powikłań, jak i zadanie pytań, jakie pojawiają się w związku z dalszą opieką po ukończeniu 18. roku życia, schematem badań kontrolnych czy też późniejszymi losami ozdowieńców. Wiemy również, że podczas standardowej wizyty kontrolnej niejednokrotnie brakuje czasu na pogłębione odpowiedzi na niestandardowe pytania czy też szczegółowe omówienie niektórych aspektów opieki oraz kontroli.

Niniejsza publikacja ma pomóc zrozumieć i uporządkować informacje związane z przebytym leczeniem onkologicznym. Wiemy, że nowotwory wieku dziecięcego to złożona i różnorodna grupa chorób, ale na pewno znajdziesz tu rozdziały, które odnoszą się do Twojej sytuacji. Tematami, które są szczególnie ważne i które zostały poruszone w zestawieniu, są również kwestie dotyczące zdrowego trybu życia, badań profilaktycznych oraz kodeksu walki z rakiem. Zawarte w poradniku wytyczne i porady są w zgodzie z zaleceniami polskich i zagranicznych Towarzystw Onkologii i Hematologii Dziecięcej.

Aleksandra Napieralska

Rozdział 1. Epidemiologia.

Informacje wstępne dotyczące leczenia nowotworów u dzieci

1.1 Skąd się biorą nowotwory u dzieci?

Mimo ogromnego postępu w nauce i technologii wciąż nie jesteśmy w stanie w jednoznaczny sposób wskazać, kto zachoruje na nowotwór, a kto nie i dlaczego akurat Ty zachorowałaś/eś. Część chorób nowotworowych powstaje w wyniku mutacji w pojedynczej komórce, która ulega dalszym podziałom i tworzy guz, a część wynika ze zmian w DNA obecnym we wszystkich komórkach ciała. DNA to „przepis” na funkcjonowanie pojedynczej komórki zgodnie z zasadami obowiązującymi w zdrowym ciele. Organizm każdego z nas jest wyposażony w mechanizmy ochronne, które zapobiegają wyłamaniu się komórki spod obowiązujących zasad, czyli mutacjom. W sytuacji, gdy jesteśmy często i w dużym stopniu narażeni na substancje rakotwórcze, mechanizmy te mogą nas zawieść. Jest wiele przyczyn mutacji: mogą one dotyczyć zarówno nici, z jakich zbudowane jest DNA, jak i genów, które regulują pewne przemiany w komórkach. Nowotwory wieku dziecięcego znacząco różnią się od nowotworów występujących u dorosłych – pod względem budowy komórkowej, lokalizacji choroby i przyczyn ich rozwoju. Niemniej, podobnie jak u dorosłych, nowotwory u dzieci to choroby, w których komórki wymykają się spod kontroli organizmu i dzielą się szybko, tworząc nieprawidłowe tkanki i guzy.